

12. Уманське слово. – 1918 - 31 жовтня.
13. Уманське слово. – 1918. - 1серпня.
14. Уманське слово. – 1918. – 20 липня.
15. ДАЧО. – Ф. 2796. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 2.
16. Известия (Умань). – 1919. – 1 травня.
17. Сільська біднота. – 1919. – 1 липня.
18. Червона зоря. – 1919. – 6 липня
19. Комуніст. -1919. – 10 липня.

УДК 94(477.46)(092)

І.І. Кривошея, Л.М. Якименко

ЗМАЛЮВАННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УМАНЧАН В ЕГОДОКУМЕНТАХ НАДІЇ СУРОВЦОВОЇ ТА ПЕТРА КУРІННОГО (ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ СТ.)

Анотація: У статті розглянуто відображення повсякденного життя уманчан очевидцями-мемуаристами Надією Суровцовою та Петром Курінним в егодокументах – спогадах і щоденниках. Мемуари – важливе історіографічне джерело в дослідженні краєзнавчого аспекту історичного минулого крізь призму суб'єктивного сприйняття автора, здатного спростувати чи підтвердити офіційну точку зору на певні факти або ж показати ситуацію під абсолютно іншим кутом зору. Спогади та щоденники хоча й належать до різних жанрів мемуарної літератури, проте їх ріднить наявність образу учасника подій. Такими учасниками подій в Умані в перше десятиліття ХХ ст. були Надія Суровцова (1896 – 1985) та Петро Курінний (1852 – 1931), котрі залишили по собі егодокументи, у котрих висвітлено цей період. Порівняльний аналіз «Спогадів» Н. Суровцової та щоденників Петра Курінного з точки зору гендерного підходу до відтворення особливостей побуту й повсякденного життя уманчан дає змогу з'ясувати наявність спільних і відмінних рис у текстах мемуаристів різного віку, різної статі в різножанрових мемуарних творах.

Ключові слова: Петро Курінний, Надія Суровцова, Умань, повсякденне життя, мемуари, щоденники.

Автобіографічні тексти завжди були й залишаються одним із чинників духовного самовираження нації, свідченням очевидців про важливі, визначальні або ж тривіальні, але від того не менш цікаві й захоплюючі події минулого. Саме завдяки цьому унікальному жанрові можна простежити поступ громадської думки, бо в мемуаристиці, як в елементі національної культури й документі індивідуальності, інтегруються й засвоюються різні чинники буття. На сьогодні художньо-документальні твори й епістолярій набувають значення соціокультурного феномену, що в його відсвіті проступає проблема особистості в історії. Егодокументи можна вважати водночас і своєрідним свідченням еволюції національної свідомості, що репрезентують у сконденсованій формі специфіку розвитку цілого народу на певному відтинку часу.

В історичній науці мемуаристика потрактовується все-таки як різновид документальної літератури, а не як літературний жанр, адже для дослідника минулого важить те, що в спогадовій літературі наявний публіцистичний чи хронікальний виклад думок учасника суспільно-політичного, громадського, літературного, мистецького, військового чи повсякденного життя про події, особистості, процеси, явища та інше, сучасником яких він був, або їхній переказ на основі відомостей, одержаних від очевидців та інших осіб [10]. І хоча мемуарам властиві своєрідні жанрові риси, зокрема суб'єктивність, однак домінуючим залишається апелювання до фактів історії, елементи документальності, подвійна, а тому – різностороння точка зору на події тощо [4, с. 9]. У мемуарному творі автор, який водночас є

наратором, виступає перш за все в якості свідка оповідуваної історії. Тим самим власне мемуарний твір може сприйматися як особистий документ, живе свідчення [4]. Мемуаристика – це своєрідне метажанрове утворення, а мемуари розуміємо як різновид документальної літератури, «суб'єктивне осмислення певних історичних подій чи життєвого шляху конкретної історичної постаті, здійснене письменником у художній формі з залученням ним справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду з внутрішнім світом героїв, соціальною та психологічною природою їхніх вчинків» [2, с. 333].

Множинністю підходів до тлумачення й розуміння поняття мемуари зумовлена й відсутність єдиної класифікації жанрів мемуаристики. Кожен дослідник пропонує власну класифікацію, наприклад: автобіографія, лист, щоденник, записна книжка письменника, нотатки, есе, літературний портрет, літературний некролог, роман, повість, нарис [1, с. 47].

Протягом останнього двадцятиліття в українську культуру й історію повернувся творчий спадок митців-мемуаристів, які тривалий час залишалися на маргінесах наукового вивчення. Серед них чільне місце посідають імена уманчан Петра Курінного (1852 – 1931) та Надії Суровцової (1896 – 1985), перший із яких є автором щоденників «Умань і уманчани очима П.Ф. Курінного» (2013; 2014) [6 – 7], а друга – книги «Спогади» (1996) [5].

Щоденникові записи Петра Курінного, відомого уманського адвоката, громадського та кооперативного діяча, охоплюють 1898 – 1919, 1921, 1922, 1925 – 1926, 1928 – 1929 рр., а тому хронологічно – перше десятиліття ХХ ст. – збігаються зі спогадами Надії Суровцової після її переїзду в Умань і до навчання в Петербурзі. Маємо на меті здійснити компаративний аналіз зазначених еґодокументів із точки зору гендерного підходу й порівняти жіноче й чоловіче сприйняття Н. Суровцовою та П. Курінним життя й побуту уманчан у першому десятилітті ХХ ст.

Надія Суровцова – громадсько-політична діячка, письменниця, журналістка, історик-краєзнавець – народилася в Києві в 1896 р. у родині адвоката Віталія Суровцова й учительки Ганни Суровцової. Однак через фінансові проблеми, а також бажання матері вирвати чоловіка з кола радикально налаштованих товаришів, спочатку Віталій Петрович, а далі й Ганна Іванівна з маленькою донькою переїхали до Умані в 1902 р. Провінційне містечко Умань було ніби «на краю світу, бо поїзд не йде вже нікуди далі», затишне, повітове: парокінні візники, курява на дорогах, Двірцева вулиця, Миколаївська, Київська – такою шестилітня Надійка Суровцова запам'ятала містечко, куди вона разом із батьками переїхала жити після метушливого, гамірливого, велелюдного Києва. Тут усе здавалося простакуватим й одноманітним, аж допоки дівча не побачило «Софіївку»! Це рукотворне уманське диво справило незабутнє враження на дівчинку, як і на всіх, хто побував тут і за останню сотню років. Родина Суровцових оселилася спочатку в триповерховому будинку Дітловича на центральній Миколаївській вулиці, де рік перед цим жив батько, а згодом переїхала до нового помешкання на Поліцейській вулиці, власником котрого був єврей Конофайський.

Ганна Іванівна влаштувалася вчителювати в молодші класи місцевої жіночої гімназії (тепер – Уманська школа-гімназія № 2), адже не мала вищої освіти, а батько працював адвокатом-початківцем з малозабезпеченою клієнтурою – селянством. Справа була в тому, що в Умані адвокатура складалася переважно з поляків, серед правників-українців були лише Суровцов та Костенко. Пани-поляки йшли до «своїх» юристів, крім того, євреї-фактори «постачали» потенційних клієнтів тим адвокатам, із якими співпрацювали, й отримували за це певний відсоток-гонорар. Православне, а на Правобережжі – ще й безправне селянство зверталася до Віталія Петровича, яке він часто боронив безкоштовно.

У щоденниках П. Курінного, котрий за освітою також був юристом і мав багаторічну практику, також ідеться про клієнтську базу в уманських правників. Автор болісно реагував на будь-які прояви несправедливості, зловживань і недобросовісного виконання своїх обов'язків, а також вболівав за долю бідних й ображених трударів, котрі хотіли отримати від адвокатів фахову допомогу, а ті ставилися до них зневажливо й зверхньо. До таких правників, на його думку, належав голова З'їзду мирових посередників пан Шиманський, котрий вів «крест'янские дела крайне несправедливо, а главное – произвольно. Если

крест'янин беззахитен – то по несправедливості ближайшого начальства, но если в действиях начальства отсутствует законность, – то правды не найдешь. Отсюда же и недовольство крест'ян своим положением» [7, с. 54], – до такого висновку приходять мемуарист. І ця думка пронизує його розмірковування стосовно причин і передумов складної не тільки економічно-політичної, але й морально-етичної ситуації й обурення в середовищі селянства в Російській імперії напередодні першої буржуазної революції.

У контексті розмови про професійну діяльність неодноразово з'являються записи щодо матеріального забезпечення юристів. Як зазначає Надія Віталіївна, офіційна заробітна платня правника на початку ХХ ст. становила тридцять карбованців – так жили тоді всі середні службовці.

Петро Курінний також досить часто у своїх щоденникових записах згадував про те, що не тільки матеріальне забезпечення зі сторони держави було мізерним, але й самі клієнти виявлялися доволі часто недобросовісними: після того, як справу було виграно, вони втікали, не оплативши вартості послуг. Одним із таких був Боржсковський, котрого звинувачували в крадіжці вівса. Щодо нього П. Курінний з обуренням зауважував: «Боржсковского защитил (у суді. – Авт.), но сам-то Боржсковский удрал и не заплатил. Вот так ценят наши труды и каковы нравы, а мы всякую сволочь обеляем на суде, заботимся о благополучии «каждого», тогда как этот каждый думает, как бы надуть своего защитника» [7, с. 52].

В освітній сфері також були свої успіхи і свої проблеми. Так, пані Суровцова на новому місті знайшла собі приятельок – Віру Христофорівну Доненберг і Зінаїду Миколаївну Константинову й брала активну участь у роботі недільної школи, в організації тематичних вечорів, аматорських театральних виступів. Натомість Віталій Петрович, як і в Києві, знався з поступовою частиною ліберальної інтелігенції – Семеном Романовичем Франкелем (згодом він був обраний депутатом до першої Державної Думи), Василем Івановичем Кудрицьким, Іваном Пилиповичем Захар'євим та іншими.

Про учнів народних училищ П. Курінний згадує у зв'язку зі святкуванням дня народження імператриці Марії Федорівни (14 листопада): «<...> Около народного училища флаги, <...> и ученики выстроены в шеренгу на улице, маленькие и почти все в черненьких свитках» [7, с. 47]. Крім того, автор щоденників переймається тим, що навіть талановиті учні з бідних родин не мають змоги здобувати належну освіту через відсутність грошей: «<...> Достижение света науки для бедняка невозможно. В нашей гимназии исключено за невзнос платы 20 учеников. Горе это близко нашему простолюдину, лишенному по бедности возможности получить образование» [7, с. 54].

Що стосується Надії Суровцової, то вона отримувала освіту в місцевій гімназії. Більше того: у нове семикімнатне помешкання Ганна Іванівна взяла квартиранток, дочок священика – Ніну та Наталку, із котрими дівчинка заприятелювала, а потім ще й навчалася в одному класі. Спочатку Надійка займалася вдома, а вже потім вступила до другого класу гімназії (сьогодні в одному з класів учні та викладачі гімназії підготували чудовий стенд, присвячений Н. Суровцовій).

День у юних гімназисток був дуже напруженим: крім занять у гімназії, вони ще ходили до музичної школи, потім вправлялися грі на піаніно. Надія, що дорікала собі через відсутність вокальних даних, грала класичні твори – для матері та українські пісні – для батька. Їй ще з дитинства були знайомі партитури з операми Лисенка, Стиценка, Демуцького та інших. Вечорами доводилося багато читати для Віталія Петровича, адже зір у нього значно погіршився після хвороби й операції, а Ганна Іванівна була зайнята перевіркою зошитів.

П. Курінний, як можна з'ясувати зі щоденникових записів, майже щонеділі відвідував церкву, а після служби – школу, де проходили народні читання: «В школе много публики – душ 300. Читает П.Г. Петрушевский и Ю.Л. Крамаренко. Первый – «По нашествию татар, а второй – «Свечка» Толстого» [7, с. 36], «О. Иоанн Корчинский читает о покорении Сибири, а г. Лашенко о сельском хозяйстве» [7, с. 37], «Басни Крылова» [7, с. 38], «На волосок от

смерти» і «12 год» [7, с. 39], «О неделе входа (во храм) во Иерусалим Иисуса», «Учитель из Данилова» і «Сказка о купце Остолопе», «О любви к животным» [7, с. 41] та ін.

Надійка Суровцова теж активно займалася самоосвітою, багато читала – «все, що годилося дитині у прогресивній родині» [5, с. 35] – модних тоді «Русское богатство», «Вестник иностранной литературы». Гарячу любов до читання зумів прищепити гімназісткам викладач літератури Григорій Миколайович Куриндін – учитель-поступовець, що скеровував читацькі інтереси своїх учнів і великою мірою сприяв формуванню їхніх суспільних ідеалів. Саме його, улюбленця активного гімназійного гурту молоді, було заарештовано й засуджено на рік ув'язнення за революційну пропаганду та розповсюдження між школярами нелегальної літератури. Ця подія справила гнітюче враження на всіх, а особливо на Надійку, котра глибоко співчувала викладачеві-наставнику й вважала його мучеником-революціонером, щось на зразок декабристів [5, с. 35]. Покарання Г. Куриндіна відбував в Уманській в'язниці, і шістнадцятилітня дівчина разом з учителькою Кірою Іванівною Даниловою носили йому передачі, оточували увагою. Надія Віталіївна «робила свої перші кроки у в'язниці» і «не знала, що така значна частина її життя мине за ґратами» [5, с. 35].

П. Куринний, так як він був адвокатом, розмірковував про жахливі наслідки перебування у в'язниці, зокрема неповнолітніх або молодих людей, у зв'язку з розглядом кримінальної справи в суді щодо молодих хлопців, котрих звинувачували в крадіжці: «В Уголовном суде идет мое дело по обвинению Литвинюка и др. (парней из с. Городницы) в краже рожков <...>. Тоже шалость и теперь молодые люди бросайте честную скмью и идите сидите вместе с закоренелыми учителями похощений и преступлений... Тюрьма – это школа для разврата молодежи <...>. Сейте присяжные семена преступников: вырастут, плоды будут <...>» [7, с. 51]. Натомість Петро Федорович був переконаний, що лише освіченість є запорукою того, що люди, котрі знатимуть свої права й обов'язки, не чинитимуть злочинів, а тому відповідна роз'яснювальна робота повинна проводитися в недільних школах, у гімназіях та ліцеях, під час служб у церкві.

Серед учителів гімназії, де навчалася Н. Суровцова, саме таким натхненником був Д. Щербаківський – «відомий етнограф, археолог, музезнавець» [8, с. 137]. Данило Михайлович, а також й інші вчителі та учні, незважаючи на російськомовне середовище гімназії, були небайдужі до долі рідного народу, культури, мови. Вони активно займалися етнографічною роботою, захоплювалися народною творчістю, вивчали історію рідного краю, українську літературу, намагалися ввести українську мову в щоденний побут інтелігенції. Навколо Д. Щербаківського юрмився гурт юнаків та дівчат, пройнятих ідеєю «науки для науки», «українізації навчання та дозвілля». Музика, читання вголос, літературні вечори, запальні суперечки – фрагмент розвитку думки, що був присутній у повсякденні Н. Суровцової. Молодь жила інтенсивним духовним життям. Ентузіасти їздили на батьківщину Тараса Шевченка, не раз відвідували Чернечу гору. Надійка радо брала участь у цих заходах, адже в родині Суровцових взагалі панував культ Кобзаря.

Однак і дорослі, і діти відчувати наростання напруги в суспільстві, жили в очікуванні змін і конфронтації.

Петро Куринний також щиро турбувався ситуацією, що склалася, особливо в селі. Не тільки його знайомі, але й він сам переконувався в тому, що «в селениях теперь большая распушенность крестьянской толпы <...>. Самоуправства, захваты, похищения чужого имущества, насилие, грубость и всякие пакости делают невозможным ихнее соседство, и чем дальше, тем хуже» [7, с. 51]. Риторично-приреченим напередодні 1905 – 1907 рр. звучить питання-проорокування: «Что от этого выйдет дальше, просто страшно подумать» [7, с. 51]. Однак причину цих явищ П. Куринний чудово розумів і навіть накреслював перспективи покращення обстановки в селах уманського повіту: «Действительно страшно (подумать. – Авт.), если не будет поднят образовательный уровень сельской среды. К сожалению, сельская интеллигенция только грустит, да упрекает, а на помощь делу народного образования что-то не видно никого, хотя ей то больше, чем кому достается от сельского неустройства» [7, с. 51]. Мемуарист спостерігав і фіксував у своїх щеденниках наростання

антипанських настроїв у середовищі селян, прикладом чого може стати неприємна історія зі знищенням майна цукрового заводу в с. Майданецькому селянами: «Крестьяны разбили свое... Чого воно панське, коли воно наше! А пани де його взяли! Заробили за наші труди! І земля наша... Як не дадуть добровольно, то візьмем дубинки та заберем самі» [7, с. 54]. Сам автор був категорично проти такого вирішення проблеми, наполягав на тому, аби все вирішувалося мирно й згідно з законом.

Уже в грудні 1905 р., через кілька років після змальованих подій, революційною пропагандою були охоплені селяни Уманського повіту, мешканці міста й навіть солдати військових частин, розквартированих в Умані. Під час погромів, влаштованих селянами «панам та жидам», Віталій Петрович, як і свого часу Петро Федорович, переконував бунтарів не чинити знущань над уманчанами, але гнівні шукачі справедливості мало не розправилися й із самим промовцем. В. Суровцову довелося рятувати не лише своє життя, але й переховувати в місцевого священика родину. Це було дуже небезпечно для Надійки, яка саме захворіла, і лише дякуючи лікарю Френкелю її вдалося врятувати. Після цього випадку сім'я Суровцових переїхала до будинку Круглого на Садовій вулиці.

Жіноча гімназія, яку закінчила дівчина в 1912 р. із золотою медаллю, була семирічною, і щоб вступити до вищого навчального закладу потрібно було скласти іспит на атестат зрілості (матуру) в чоловічій гімназії. Віталій Петрович допоміг доньці підготувати латинську мову, а вчитель комерційної школи Фелікс Країнський – математику. Надія опанувала важкі предмети завзято й уперто, за що й була винагороджена: усі екзамени вона склала на «відмінно». Але й це не допомогло дівчині в її бажанні здобути вищу освіту – шлях жінкам до університетів був за тогочасними законами закритий.

Натомість у Петербурзі існували Бестужевські вищі жіночі курси, що прирівнювалися до вишу. Надія загорілася бажанням стати курсисткою. Батько поставив перед донькою ультиматум: або Київський університет і його фінансова допомога, або Петербург, але без підтримки зі сторони родини. У суперечку втрутилася мати. Вона допомогла доньці отримати в київського генерал-губернатора свідоцтво про політичну благонадійність, сама відвезла Надійку до Петербурга, знайшла їй помешкання й пообіцяла надсилати по п'ятдесят карбованців щомісяця на утримання. Протягом наступних чотирьох років Надія Суровцова навчалася на історичному факультеті жіночих курсів, а ще через кілька років – захистила у Відні докторську дисертацію й стала першою жінкою доктором філософії. Петро Курінний у цей час потерпав у післявоєнній і післяреволюційній Умані від голоду, холоду, безгрошів'я, тяжко хворів і болісно переживав прихід до влади більшовиків.

Отже, у мемуарних текстах уманчан-земляків Петра Курінного (щоденники) і Надії Суровцової (спогади) міститься цінна інформація краєзнавчого характеру, пов'язана з описом життя й побуту жителів міста в першому десятилітті ХХ ст. П. Курінний і батько Н. Суровцової Віталій Петрович були адвокатами, тому обоє авторів особливу увагу приділили питанням матеріального забезпечення, клієнтській базі, професійній кваліфікації правників. Крім того, мемуаристи згадують про недільні школи й середню освіту дітей як особливі й обов'язкові передумови покращення криміногенної ситуації в місті. При цьому Н. Суровцова більш детально й різносторонньо змалювала навчання в гімназії, охарактеризувала вчителів, згадала про їхні долі, описала родинні традиції, натомість П. Курінний мало чи не в кожному щоденниковому записі концентрує увагу на своєму відвідуванні церковної служби, недільної школи, чайної, а також читальні, навіть перелічує книги, котрі пропонувалися слухачам. Він вважає причиною незадоволення в середовищі селянства, що посилювалося напередодні революції 1905 – 1907 рр., злиденність, неосвіченість та відсутність правової культури в селян, а також наміри «забрати своє» у панів силовим шляхом. Надія Суровцова, так як на той час вона ще була дитиною, не вдається до виявлення причин, а розповідає про перебіг повстання, про єврейські погроми й небажання селян прислухатися до прохань не чинити розправи над мешканцями міста. Як наслідок, ознайомлення з різножанровими текстами спогадової літератури П. Курінного й Н. Суровцової дає змогу об'єктивно уявити повсякденне життя уманчан в окреслений період.

Кривошея І.І., Якименко Л.Н. Описання повсякденної життя уманчан в згодокументах Надєжди Суровцової і Петра Куринного (перше десятиліття ХХ в.).

Аннотація: В статті розглянуто зображення повсякденної життя уманчан мемуаристами-очевидцями Петром Куринним і Надєждою Суровцовою. Мемуари – важний історіографічний джерело в дослідженні історичних подій крізь призму суб'єктивного сприйняття автора-очевидця, здатного опровергнути або підтвердити офіційну точку зору на деякі факти, або ж показати ситуацію з іншого ракурсу. Воспоминання і днівники хоча і належать до різних жанрів мемуарної літератури, але їх об'єднує наявність образу учасника подій. Такими учасниками подій в Умані в перше десятиліття ХХ в. були Надєжда Суровцова (1896 – 1985) і Петро Куринний (1852 – 1931), в яких представлено саме цей період. Порівняльний аналіз «Воспоминаний» Н. Суровцової і днівників П. Куринного з точки зору гендерного підходу дозволив прослідкувати наявність особливостей в освітленні побуту і повсякденної життя в Умані мемуаристами різного віку, різного статі в різноманітних мемуарних текстах.

Ключові слова: Петро Куринний, Надєжда Суровцова, Умань, повсякденна життя, мемуари, днівники.

Kryvosheia I.I., Yakymenko L.N. Uman citizens' everyday life reseption in the dokuments of Nadiya Surovtseva and Petro Kurinni (first decades of the 20TH century).

Abstract: The reseption of Uman citizens' everyday life in the dokuments of Nadiya Surovtseva and Petro Kurinni has been revealed. Memoirs are the important sources in the study of historiography regional aspect of the past through the prism of the author's subjective perception. The author could confirm or refute the official point of view on certain facts or show the situation from a completely different angle. Memoirs and diaries belong to different genres of memoir literature, but they have common image of the events participant. Nadiya Surovtseva (1896 - 1985) and Petro Kurinni (1852 - 1931) were the participants of Uman events in the first decade of the 20th century. They left the dokuments where that period events had been described. The comparative analysis of "Memories" by N. Surovtseva and diaries by Petro Kurinni with gender perspective to reconstruction of Uman citizens' everyday life peculiarities allows to find the common and distinctive features in memoirist of all ages and sexes in different genres memoir works.

Key words: Petro Kurinni, Nadiya Surovtseva, Uman, everyday life, memoirs, diaries.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О.А. Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика: [монографія] / О.А. Галич. – К.: КДП ім. О. М. Горького, 1991. – 217 с.
2. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Теорія літератури: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв. – К.: – Либідь, 2001. – 487 с.
3. Пустовіт В.Ю. Українська письменницька мемуаристика ХІХ століття: націєтворчий дискурс: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. н.: спеціальність 10.01.01 «Українська література» / В.Ю. Пустовіт. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – 32 с.
4. Ромащенко Л.І. Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. н.: спеціальність 10.01.01 «Українська література» / Л.І. Ромащенко. – Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 40 с.
5. Суровцова Надія. Спогади / Надія Суровцова. – К.: Вид-во ім. О.Телізи, 1996. – 432 с.
6. Умань і уманчани очима П.Ф. Куринного (з особистих щоденників за 1918 – 1929 рр.) / За ред. Ю.В. Торгала, Л.Д. Гарбузової. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2013. – 344 с.

7. Умань і уманчани очима П.Ф. Курінного / За ред. Ю.В. Торгала, Л.Д. Гарбузової. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2013. – 344 с.
8. Хорунжий Ю. Зв'язкова поколінь / Юрій Хорунжий // Київ. – 2003. – № 6. – С. 137–147.
9. Якименко Л.М. Надія Суровцова: життя та творчість (1896–1985 рр.): Монографія / Під ред. Галича О.А. / Людмила Миколаївна Якименко. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2010. – 272 с.
10. Ясь О.В. Мемуаристика / О.В. Ясь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Мемуаристика> // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: «Наукова думка», 2009. – 790 с.

УДК(94+37)(477.46) «17/19»

А. В. Кукуруза

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМАНІ XVIII – ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ

Анотація: У статті проаналізовано процес розвитку шкільництва міста протягом XVIII – поч. XX ст., уточнено роки відкриття навчальних закладів, відслідковано постійне зростання освітнього рівня шкіл. З'ясовано навчальні дисципліни, які вивчалися в навчальних закладах досліджуваного періоду, якість їх викладання, прагнення населення до освіти, кількісний склад учнів. Вказано на вартість навчання в комерційних училищах. Простежено динаміку поліпшення освітнього процесу в краї.

Ключові слова: уніатство, семінарія, школа, училище, пансіонат, гімназія, аудиторії, ератки, парафіяльні школи, повітові школи, «ВНУ-1», «ВНУ-2».

Історична місія школи зумовлена особливостями суспільно-політичного, економічного, культурного і духовного життя народу у відповідні періоди. Українська школа – найважливіший елемент держави у формуванні інтелектуального потенціалу нації – має свої давні витоки і традиції.

Звернення до історії розвитку освіти і шкільництва дає можливість проаналізувати здобутки сучасності, порівняти досягнення освіти з викликами цивілізаційних зрушень. Ознайомлення з історико-педагогічною спадщиною нашого міста в умовах формування нової системи освіти молоді набуває особливої актуальності, тому що історія розвитку освіти в м. Умань відтворює всі історичні події, що сталися в Україні протягом кількох століть.

Метою даної статті є висвітлення процесу становлення системи освіти в Умані XVIII – поч. XX ст., так як саме у цей час формувалася освітня мережа Уманщини.

Намагаючись перетворити Умань на центр уніатства в регіоні, Францишек Салезій Потоцький у 1762-1763 рр. ініціював та фінансово підтримував у місті кількамісячну семінарію, що готувала уніатських та «перекваліфіковувала» православних священників. Її очолив єпископ Белзький та Холмський М. Рило. З цієї семінарії вийшло 150 священників для церков Уманщини. Через два роки в Умані за сприяння Потоцького було відкрито Базилянський монастир, а в 1766 році – школу при ньому. За задумом її творців, школа при Базилянському монастирі мала бути загальноосвітнім шестикласним училищем. У 1776 році до Умані прибули перші базиліани: Гераклій Костецький (ректор монастиря та місії), Ян Левицький (віце-ректор), Євстафій Тарнавський, Загорський та ін. Відповідно до установчої «ерекції» при монастирі мусило бути 14 базиліанів (ченців), 4 місіонери, 4 професори та ін., а також 400 учнів-базиліан. В тому ж році до першого класу було набрано тільки 150 учнів, але з часом кількість учнів постійно зростала і у 1782 році в ній навчалося 400 учнів. Саме в цьому році функцію школи було підтверджено Сеймовою конституцією [1, с. 11].

Учні цієї школи отримували знання з богослов'я, церковної історії, етики, серед навчальних предметів були математика, фізика, філософія, красномовство, право,